

Относно характера на правото на определяне на бенефициер при договора за застраховка „живот“ в случай на смърт

глас. д-р Мария Вълканова
Медицински университет, Варна

Резюме: В настоящата статия се разглеждат някои въпроси, свързани с правната същност на определянето на бенефициер при договора за застраховка „живот“ в случай на смърт.

Направено е разграничение между самия акт на определяне на бенефициер и уговорката в полза на трето лице. В първия случай се касае за една едностранна проява на воля, а във втория – за договорно съгласие относно включването на клауза в полза на трето лице.

Специално внимание е обърнато на субекта и характера на правото на определяне на бенефициер. С оглед определяне на субекта на правото на определяне на бенефициер се изследва характерът на самото право. Неговият характер е от значение и за определяне на характера на някои други права на застрахования като правото на отмяна и правото на откуп.

В резултат на направения анализ се достига до извода, че аналогично на другите законодателства, в които категорично се приема строго личният му характер, е необходимо и у нас да бъде потвърден *de lege ferenda* лич-

ният характер на правото на определяне на бенефициер.

Ключови думи: договор, застраховка „живот“, бенефициер, определяне.

JEL: G22.

1. Същност на определянето на бенефициер

Преди да се разгледа определянето на бенефициера и неговият характер, е необходимо да се обърне внимание на самото понятие „бенефициер“. По-конкретно следва да се изясни въпросът дали това е всяко лице, което извлича някаква полза, или е необходимо и още нещо. Въпросът е: каква е разликата между него и едно надарено лице. Едва ли само финансовата облага, която третото лице получава, е достатъчна, за да го характеризира като ползвачо се лице по смисъла на уговорката в полза на трето лице. За да придобие едно лице това качество, е необходимо да се порожи задължение спрямо него. Това задължение трябва да е продукт на взаимната воля на две страни – в случая застраховано лице (уговарящ) и застраховател (обещател). Целта на тази уговорка е третото лице да се сдобие с едно

непосредствено право върху застрахователната сума.

Като бенефициер може да бъде посочено както физическо, така и юридическо лице. Бенефициерът се определя от застрахованото лице. Третото ползващо се лице е лицето, което има право да получи застрахователната сума. То може да се възползва от правото си след настъпване на застрахователното събитие, а именно смъртта на застрахованото лице. Необходимо е бенефициерът да надживее застрахованото лице. Това произтича от правилата за сделките, сключени с оглед на смърт¹. И не на последно място, бенефициерът не трябва да е причинил умишлено застрахователното събитие (арг. чл. 234, ал. 7 от КЗ).

Следователно бенефициерът може да се определи като физическо или юридическо лице, което се определя едностранно от застрахования и в резултат на съгласуваната воля на застрахователя и застрахования за третото лице възниква право да получи застрахователната сума, изискуема след настъпване на застрахователното събитие.

Във връзка с определянето на бенефициера е важно е да се направи разграничение между самия акт на определяне на бенефициер и уговорката в полза на трето лице. Първото произтича от Второто, причинно е обусловено от него, но не е същото като него. В първия случай се касае за една едностранна проява на воля, а не за договорно съгласие. Съгласието е необходимо за включването на такава клауза и поемането на задължение от страна на застрахователя да престава на третото лице.

В този смисъл едностранното посочване на бенефициер не е достатъчно, за да възникне

уговорката. За да се включи такава уговорка, е необходимо съгласие между застрахования и застрахователя. Това е така, тъй като става дума за клауза по договор. В българската съдебната практика се разглежда аналогичен случай. Към полица по застраховка „живот“ е вписан допълнителен текст, че застрахователната сума трябва да се изплати на трето лице. Текстът обаче е подписан само от едната страна по договора – застрахователя. Съдът намира, че за да се приеме, че е включена уговорка в полза на трето лице, последната трябва да бъде подписана от двете страни по договора, за да бъде валидна².

По отношение посочването на бенефициер обаче не е необходимо съгласие. Първо, защото тук определяща е волята на уговарящия, т.е. застрахованото лице. В това се състои и основният смисъл на този уговорка, нейният алтруистичен характер, а именно желанието на уговарящия да облагодетелства някого. Това е причината, поради която той заплаща договорените в застраховката премии.

И Второ, би било несправедливо и неморално неговото желание да зависи от преценката на едно странично лице, каквото е застрахователят. В подкрепа на това се явява правилото на чл. 234, ал. 1 от КЗ, в което е казано, че застрахованият може да определи третото лице. Освен това за застрахователя е без значение на кого ще плати, достатъчно е уговарящият да си изплаща премиите. Застрахованият може да посочи бенефициер и застрахователят няма право да се противопостави на това³.

Следователно съществува разлика между правото на определяне на бенефициер и съгласието относно включване на такава клауза.

¹ Вж. Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. дял II. С., 1973, с. 205.

² Вж. Решение по ВАД № 90/98, постановено на 15 юли 1999 г., цитирано по правно-информационна система СИЕЛА.

³ Вж. Василев, Л., Облигационно право. Отделни видове облигационни отношения. С., 1958, с. 308.

В правната доктрина се поддържа виждането, че правото на застрахования да определи третото лице е потестативно, защото самото определяне на бенефициера е валидно и без съгласието на застрахователя или третото лице⁴. Чрез упражняването му се предизвиква промяна в чужда правна сфера. Приема се още като формиращо право, което е подчинено обаче на получаване от страна на застрахователя. Тук не става дума за получаване в смисъл на приемане от страна на застрахователя като съгласие. Безспорно такова не е необходимо по отношение на определянето, което е право на застрахования. Има се предвид само информиране на последния под формата на фактическо приемане на новини, съобщение, писмо и пр. Практиката приема, че това е необходимо⁵. Потестативният му характер се възприема и от немското право, тъй като се променя правното положение едностранно, а именно повече не застрахованият е притежател на правото на вземане върху застрахователната сума, а третото лице⁶. Швейцарското законодателство също изрично предвижда, че застрахованият може да определи трето лице без съгласието на застрахователя⁷.

2. Субект и характер на правото на определяне на бенефициер

Съгласно чл. 234, ал. 1 от КЗ, по всяко време на действието на договора застрахованият може да посочи трето ползващо се лице. Оттук е видно, че този, който има право да определи бенефициера, е застрахованият.

Във връзка с определянето на бенефициера има някои случаи, при които законът се намесва в това определяне. Такъв е случаят, когато бенефициерът навреди на застрахованото лице и причини умишлено смъртта му. Тогава самият закон определя, че сумата следва да се изплати на наследниците на застрахованото лице, а ако има посочен следващ бенефициер, определя него като такъв.

Трудностите възникват по отношение упражняването на това право от страна на други лица освен от застрахования, като пълномощници например. Така се стига до въпроса за характера на правото на определяне. В този смисъл, за да се определи субектът на правото на определяне, е необходимо да се изясни характерът на това право. Неговият характер е от значение и за определяне на характера на някои други права на застрахования като правото на отмяна и правото на откуп.

В българското законодателство специалните разпоредби, касаещи уговорката в полза на трето лице при застраховка „живот“ в полза на трето лице, не дават обяснение за характера на правото на определяне на бенефициера, за разлика от други системи на правото, в които категорично се приема строго личният му характер⁸.

Във френската правна доктрина то се определя като лично право, с което разполага само застрахованото лице⁹. То не може да бъде упражнявано от настойници или

⁴ Вж. Baddeley, M., L'assurance vie en rapport avec le regime matrimonial et le droit successoral – La semaine judiciaire, № 16, 2000, p. 528.

⁵ Вж. Carre, O., Loi federale sur le contrat d'assurance, Editee par l'auteur, Mai 2000, Lausanne, p. 412.

⁶ Вж. Koenig, M., Die Drittbegünstigung in der Kapitallebensversicherung im deutschen und englischen Recht. Munster, 1998, p. 52.

⁷ Вж. Art. 76, Loi federale sur le contrat d'assurance terrestre.

⁸ Вж. Avry, J., F. Bertout, C. Duriez, Transmission et assurance-vie. – Diversite des clauses beneficiaires et matrise des renonciations, La Semaine Juridique Notariale et Immobiliere n° 26, 28 Juin 1996, 3775 p. 948.

⁹ Вж. Chabannes J., Manuel d'assurance sur la vie, L'Argus, 1992, p. 101.

попечители¹⁰. Упражняването му не може да се прехвърля на друго лице¹¹.

Белгийското законодателство също не се различава в това отношение. Според него правото на определяне на бенефициер е строго лично и не може да се упражнява от съпруг, наследници, законни представители или кредитори¹².

Законът за застрахователния договор на Люксембург също изрично указва, че правото на определяне на бенефициер не може да се упражнява нито от съпруг, нито от законни представители, нито от наследници или кредитори¹³.

В тази връзка следва да се отбележи, че българската правна мисъл се придържа към личния характер на правото на отмяна. По своята същност правото на отмяна е определяне с обратен знак. Следователно това, което важи за отмяната, важи и за определянето. След като единствено застрахованият има право да отменя уговорката, следователно само той може да определя и бенефициера. Нещо повече, смятам, че личният характер на правото на отмяна е причинно обусловен тъкмо от личния характер на правото на определяне. Освен това, в общия случай, самата уговорка в полза на трето лице при договора за застраховка „живот“ е с оглед на личността на конкретния бенефициер или с оглед на негови качества и правото да определи бенефициер може да принадлежи единствено и само на застрахования.

Като допълнителен аргумент следва да се прибави и обстоятелството, че застраховка „живот“ в случай на смърт в полза на трето лице спада към разпорежданията с оглед на смърт. За целта ще се спра по-подробно на този въпрос.

Според Л. Ненова застрахователните разпореждания в случай на смърт се отнасят към завещателните разпореждания или към т.нар. разпореждания в случай на смърт¹⁴. Това вижда не се споделя и от други автори в нашата правна доктрина. М. Павлова също определя договора за застраховка „живот“ в случай на смърт в полза на трето лице като сделка с оглед на смърт¹⁵. В тази връзка в Германия се изразява схващането, че тази застраховка е едно дарение *mortis causa*¹⁶. В литературата е изразено и становището, че става дума за нов вид завещателно разпореждане, близко до завеща¹⁷.

Според Л. Василев застраховка „живот“ в случай на смърт е волеизявление с оглед на смърт, но то е много различно по последици от завещанието и дарението *mortis causa*. Авторът приема, че отъждествяването на застраховката със завещанието, би означавало правото на бенефициера да се постави в зависимост от имуществото на застрахования, което е далеч от действителната воля на договарящите¹⁸. Целта на договарящите е третото лице да придобие сумата на свое самостоятелно основание, а не на деривативно. Според мен това виждане заслужава подкрепа и поради факта, че завещанието е едностранна правна сделка за разлика от застраховка „живот“, която е договор. В този

¹⁰ Вж. Viret, B., *Droit des assurances privee*, Editions de la Societe Suisse des employes de commerce, Zurich, 1991, p. 182.

¹¹ Вж. Bertout, F., *La clause beneficiaire du contrat d'assurance vie – La Semaine juridique Notariale et Immobiliere*, № 28, juillet 1996, p. 1026.

¹² Вж. Art. 106, *Loi sur le contrat d'assurance terrestre*, 25 juin 1992.

¹³ Вж. Art. 106, *Loi du 27 juillet 1997 sur le contrat d'assurance*.

¹⁴ Вж. Ненова, Л., *Семейно право. Тълкувателен справочник*, С., 1990, с. 272.

¹⁵ Вж. Павлова, М., *Гражданско право. Обща част*, С., 2002, с. 468.

¹⁶ Вж. Koenig, M., *Op. cit.*, p. 176.

¹⁷ Вж. Василев, Л. *Застрахователен договор по живот в полза на трети лица и кредиторите на застрахования – сп. Юридически архив*, 1936, кн.4-5, с. 462.

¹⁸ Вж. Василев, Л., *Застрахователен договор по живот в полза на трети лица и кредиторите на застрахования*, Цит. съч., с. 462.

смисъл при застраховката това разпореждане е поставено в зависимост от волята и на едно друго лице, каквото е застрахователят. Освен това правото на третото лице при застраховката се поражда още със сключването на застраховката в полза на трето лице, но до настъпването на събитието то може да се определи като непълноценно субективно право. За разлика от него действието на завещанието настъпва със смъртта на завещателя и тогава поражда право, осъществяването на което води до правоприемство. До смъртта завещанието е правно безсилно, никакви права за наследника не се пораждат¹⁹. Друго съществено разграничение е, че при договора за застраховка „живот“ в случай на смърт за бенефициера възниква право и преди настъпване на смъртта. Това е правото му на вземане върху откупната стойност в случай, че е приел облагата, направена в негова полза.

Правото на бенефициера върху застрахователната сума обаче става изискуемо след настъпването на смъртта. Смъртта е факт, в зависимост от който се пораждат окончателните правни последици за правото на бенефициера. В този смисъл трудно би могло да се отрече, че застраховка „живот“ е волеизявление с оглед на смърт. В този дух е и правилото на чл. 234, ал. 6 от КЗ, според което: „ако третото ползващо се лице почине преди застрахования и по договора няма определени други ползвачи се лица, застрахователната сума се изплаща на застрахования или на неговите наследници²⁰“. По силата на аргумент от противното следва, че бенефициерът трябва да надживее застрахования, за да получи сумата. По този начин цитираната специална разпоредба още веднъж прокарва идеята, че договорът за застраховка

„живот“ в случай на смърт е разпореждане с оглед на смърт.

В заключение мисля, че бихме тръгнали срещу смисъла и функцията на застраховките „живот“ в случай на смърт, ако се отхвърли близостта между двата института. Затова въпреки посочените различия, застраховка „живот“ в полза на трето лице си остава волеизявление с оглед на смърт. Според мен тук става дума за една самостоятелна правна фигура, която представлява едно различно от завещанието *особено разпореждане с оглед на смърт, което има собствен режим и правила*.

Предвид гореизложеното считам, че близостта между двата института и характерът им на разпореждания с оглед на смърт налага да се приложат аналогично правилата на завещанието относно личния характер на правото на определяне на бенефициер и при застраховка „живот“ в случай на смърт в полза на трето лице. При завещанието например, което е другата такава сделка по българското право, определянето на лицето, на което се завещава не може да бъде предоставено на трето лице²¹. То спада към категорията на сделките, които могат да се извършват само лично и не се поддават на сключване чрез представител²².

В този смисъл, необходимо е аналогично на другите законодателства да бъде потвърден de lege ferenda личният характер на правото на определяне на бенефициер. Към настоящия момент съществува опасност за злоупотреба от страна на трети лица, което поставя в несигурност правата на застрахования. ИА

¹⁹ Вж. Цанкова, Ц., Завещанието в българското наследствено право, С., 1995, с. 26 и сл.

²⁰ Обратно е разрешението на този въпрос по английското право. Според него, ако бенефициерът е поименно определен той придобива неотменимо право върху полицата и дори и в случай, че почине преди застрахования, неговото право се прехвърля върху неговите наследници, освен ако полицата не предвижда, че той е единствения, на който може да се плати и то само ако е жив – Вж. Colinvaux's law of insurance, London, Sweet & Maxwell, 2001, p. 362.

²¹ Вж. Цанкова, Ц., Цит. съч., с. 133.

²² Вж. Василев, Л., Гражданско право. Обща част. Нова редакция., проф. д-р Чудомир Големинев, Варна, 1993, с. 357.